

Sosyal Bilimler Dergisi • Cilt 8–Sayı 15 • Haziran 2018

**SEMA VE DEVRAN RİTÜELLERİNİN TASAVVUFİ EĞİTİMDEKİ YERİ VE
MÛSİKİNİN DİN EĞİTİMİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ**
*The Place of Sema and Devran Rituals in Mystic Education and the Evaluation of Music in
Religious Education*

Mehmet AYAS

*Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi e-posta: mehmet.ayas@gop.edu.tr,
Orcid: 0000-0003-4197-5878*

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article types
Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received
9 Ocak 2018 / 9 January 2017

Kabul Tarihi / Accepted
20 Şubat 2018 / 20 February 2018

Yayın Tarihi / Published
Haziran / June 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season
Haziran / June

Atıf/Cite as
Ayas, M, (2018), Sema ve Devran Ritüellerinin Tasavvufi Eğitimdeki Yeri ve Mûsikinin Din
Eğitiminde Değerlendirilmesi
*The Place of Sema and Devran Rituals in Mystic Education and the Evaluation of Music in
Religious Education*, Sosyal Bilimler Dergisi, 8 (1), 19-38

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir.

Rights reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

SEMA VE DEVRAN RİTÜELLERİNİN TASAVVUFÎ EĞİTİMDEKİ YERİ VE MÛSİKÎNİN DİN EĞİTİMİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ*

The Place of Sema and Devran Rituals in Mystic Education and the Evaluation of Music in Religious Education

ÖZ

İnsanlık tarihi kadar eski olan eğitim-öğretim faaliyetleri her dönemde farklı biçimlerde de olsa varlığını devam ettirmiştir. Gerek bireysel veya gruplar halinde, gerekse kurumsal ya da özel biçimde her toplulukta eğitim-öğretim olgusu döneme özgü biçimde kendini göstermiştir. Bu faaliyetler içerisinde sema ve devran gibi farklı uygulamaların da yer aldığını görmekteyiz. Sema ve devran uygulamalarının tasavvufî eğitimde kullanılması ve günümüz din eğitimi içerisinde musikiden faydalanılması imkânı çalışmamızın amacını oluşturmaktadır. Bu coğrafyada etkin rol oynayan iki tarikat üzerinde yoğunlaştırdığımız çalışmamızda; musikinin aktif biçimde kullanıldığı anlaşılmıştır. Dönem itibariyle farklı tepkilere neden olsa da bu uygulamaların günümüze kadar süregeldiği görülmüştür. Bireyin fitratında mevcut bu estetik eğilimlerin, bütüncül bir eğitim anlayışının önelediği günümüz dünyasında, bireyin eğitim-öğretiminde ihmal edilmemesi gereken hususlardan olduğunu bu çalışma neticesinde ifade edebiliriz. Sonuç olarak ise günümüz örgün ve yaygın din eğitimi içinde musikiden nasıl faydalanabileceğimiz üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Tasavvuf, Semâ, Devran, Dini Mûsikî.

ABSTRACT

Education activities, which are as old as human history, have continued to exist even in different forms at every period. Whether in individual or group, institutional or special form, education in every community has manifested itself in a specific way. Within these activities, we see that different applications such as sema and devran are also included. The use of sema and devran applications in mystic education and the possible uses of music in today's religious education are of the aims of the present study. Along with the current study, two cults playing active role in this geography are examined. Accordingly, music is actively used among both cults. Although they caused different reactions in the period, it was observed that these applications lasted to the day. Along within the context and frame of holistic approach in education, the aesthetic tendencies present in the individual's nature

---

*Bu çalışma Gaziosmanpaşa Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Komisyonu tarafından desteklenmiştir. (Proje No: 2013/70).

should not be ignored. Finally, the uses way of music in in today's formal and widespread religious education were evaluated and discussed.

Keywords: Religious Education, Sūfî, Semâ, Sūfî Whirligig, Religious Music.

GİRİŞ

Tasavvuf, İslâm tarihinde önemli bir düşünme ve eğitim anlayışı olarak kendini göstermektedir. Binyıllık bir tecrübeye sahip olan bu eğitim anlayışı, insanların sosyalleşmesinde, dindarlaşmasında ve ahlâklanmasında, kısaca Allah'ın muaradınca bir hayat yaşamasında etkin bir rol oynamıştır. Tasavvuf çok çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. Bu tanımlamalarda tasavvuf anlayışı Allah'a duyulan sevgi ve korku temeline dayanan, nefis tezkiyesini esas alan bir yol olarak tarif edilebilir (Öngören 2011, 119). Tasavvuf, ruhî ve ahlâkî arınma yolu, sübjektif ve bireysel tecrübelerle özgü düşünce ve yaşam biçimidir (Özköse, Tasavvuf ve Gönül Eğitimi 2012, önsöz). Tasavvufî düşüncede; varlık âleminde var olan her şeyde Allah'ın tecellisi mevcuttur (Kara, Tasavvuf 2008, 168). Bu varlıkların en mükemmeli de insandır. İnsan, kendisine Allah'ın katından bahşettiği ruh ile insan-ı kâmil mertebesine ulaşabilecek yegâne varlıktır. İnsan-ı kâmil Allah'ın ahlâkıyla ahlâklanmış insandır. Nefsin bütün merhalelerini (Kara, Tasavvuf 2008, 167, Frager 2009, 23-39) aşan sūfî, varlığa bütün olarak bakar. Zira o, Yaraticıyla görür ve işitir.

Tasavvuf anlayışının büyük kitleleri etkilemiş olması, onun insanlarla birebir ilişki kurmasından, birlikte yaşama geleneğine sahip olmasından ve insanlar arasında mevki ve makam ayrımı gözetmemesinden kaynaklanır. Bu etkileşim İslâm toplumlarının birlikte hareket etmesini de beraberinde getiren en etkili bir unsur olarak önümüze çıkmaktadır. Özellikle tarikatlar toplum içinde bir takım hizmetleri üstlenerek bugünkü anlamda sivil toplum kuruluşu vazifesini görmüşler, kimi zaman toplumda baş gösteren birtakım çatışmaların yatışmasında arabuluculuk yapmışlar, kimi zaman da yeni fethedilen veya fethedilecek yerlerin halkını İslam toplumuna hazırlayıcı görevler üstlenmişlerdir (Barkan 1942, 283, Özköse, Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufî Zümre ve Akımların Rolü 2003, 249-279, Kaya 2014, 547-560). Bütün bu faaliyetlerde sūfîlerin toplumun maddi ve manevi temel ihtiyaçlarına yönelik çalışmaların merkezinde olduğunu görüyoruz. Çünkü tasavvuf eğitiminin hedefinde insan vardır. İnsana yönelik her çalışma kutsallık içerir. Sūfî kendinden çok başkasını düşünür. Uhuvvet anlayışı sâlikin öncelikli olarak "fenâ f'il-ihvân" olma yolundaki ilk imtihanıdır (Özköse, yenedunyadergisi 2014).

Bireylerin iman, ibadet, ahlâk konularında ve toplumsal faaliyetlerde önemli etkileri olan tasavvuf anlayışının günümüz din eğitimi açısından değerlendirilmesi önemli görülmektedir. Her ne kadar tasavvufî eğitimin temel amacı ve yapısı bütün tarikatlarda benzerlikler arz etse de, farklı gruplarda farklı uygulamalar da görmekteyiz. Bu farklılıklardan mûsikiyi temele alan uygulamaları içeren tarikatlarda uygulanan bu yöntemin, din eğitiminin hedeflerine katkı sağlayıp sağlayamayacağını irdelemek çalışmamızın hedefi olarak belirlenmiştir.

Bu açıdan genel çerçevede tasavvuf eğitiminin mahiyeti, eğitim yöntemleri, özel çerçevede de Hâlvetîlik ve Mevlevîlik kapsamında tasavvufî usullerden semâ ve devran ele alınmış ve din eğitiminde değerlendirilmesi üzerinde durulmuştur.

1. TASAVVUF VE DİN EĞİTİMİ

Tasavvuf anlayışı ve uygulamasının dini kaynaklı olması nedeniyle tasavvufî eğitim-öğretim tamamen dini içeriklidir. Bu açıdan bakıldığında tasavvuf eğitimine tamamen bir dini eğitim denilebilir. Bireyin dini eğitimine sağladığı katkılar açısından tasavvuf, kendine has birtakım yöntemler kullanır. Bireyin hal ve davranışlarını dinin ruhuna uygun hale getirmek üzere kurulu bu sisteme baktığımızda daha çok yetişkin eğitimi kapsadığını da görebiliriz. Tasavvuf öncelikle bireyin varlığının maddi boyutunu temsil eden bedenini ihtiyaçlarını dile getiren nefsin kontrolünü amaçlayarak müntesibini Yaraticının ahlâkına ulaştırmayı hedefler. Bu açıdan bakıldığında tasavvufa göre insan ahlâken eğitilebilir bir varlıktır (Gazzâli t.y., 129-134).

Tasavvuf ehli, insanı ruhani ve hayvani varlıkların özelliklerini bünyesinde barındıran bir varlık olarak değerlendirir (Konur 2009, 41, Mevlana 1988, 122-125). Melekût âleminin varlıkları heva ve heveslerden arındırılmış olduğundan onlar sadece Allah'a itaat eder ve sürekli onu anarlar. Hayvanlar ise sadece kendi arzularının arkasında koşuştururlar. Bunlar bedeni ihtiyaçlar olarak adlandırabileceğimiz temel ihtiyaçları kapsar. İnsan ise bu iki varlığa ait özellikleri bir arada bulunduran bir varlıktır. Davranışlarında sadece arzuları etkili olmaz. Bununla beraber iyi ve kötünün bilgisi ile donatıldığı için bunlar arasında tercihte bulunma yetisine sahiptir. Bu sebeple insan, nefsinin arzularını kontrol altında tutabilme imkânı ve istidadı ile donatılmıştır.

İnsanda potansiyel olarak var olan bu mükemmellik, ancak *insan-ı kâmil* olmakla ortaya çıkar. Bunun içinde mutasavvıflar ahlaki eğitimi öncelerler. Ahlak eğitiminden geçmeyen insan, arzu ve isteklerinin esiri olarak yaşamaya mahkûmdur. Mutasavvıflar insanın Allah'ın ahlâkı ile

ahlaklanabilmesi için insan ile Allah arasında bulunan yetmiş bin perdenin (Gümüşhanevî 2007;, 284, Uludağ, Hicab 1997, 431) aşılması gerektiğine inanır (İdiz 2011, 82). Bunun için gerekli olan ise, mürşit gözetiminde manevi eğitimden geçmektir. Manevi eğitimin içeriğini riyazet ve mücahede oluşturur. Riyazet ve mücahede kalbi hastalandıran nefsin aşırı ve dengesiz arzularına karşı koymak suretiyle yapılıdır (Gazzâlî t.y., 140-144). Bütün bu gayretler sonucu ruhta oluşan olgunluk sayesinde birtakım manevi tecrübelerin yaşanması imkânı doğar. İşte bu tecrübeler neticesinde insan kendisine bahşedilen potansiyeli ortaya çıkarabilir. Allah'ın ahlakı ile muttasıf hale gelebilir. Bu ahlâkî eğitim süreklilik arz eder. Bu eğitimde diploma almak ya da mezun olmak işin neticelendiği anlamına gelmemektedir. Her zaman var olan iyiden daha iyisi olacaktır.

İnsan nasıl ki maddi olgunlukla dünya âlemine gelmez, ahlaki olarak da durum böyledir. Bedenen olgunlaşması için nasıl ki bir takım gıdalara ve egzersizlere ihtiyaç duyarsa ahlâken olgunlaşabilmek için de ruhi ve ahlâkî eğitime muhtaçtır. Konusu ve gayesi insan olan tasavvuf, insan üzerinde bu yöndeki çalışmalarını asırlardır sürdürmüş bir anlayış durumundadır. Bu amaçla öncelikle insanın kendisini tanımasını sağlayarak yaratıcısına ulaştırmayı hedefler. Kendi ile barışık olan birey gerek kendi iç dünyasındaki gerekse toplum içerisindeki problemlere çözüm üretebilen bir yapıya kavuşmuş olacaktır. Bu yönüyle kendi iç dinamiklerini kontrol edebilen birey, davranış ve kararları itibarıyla sağlam bir toplumun temel taşı haline gelecektir. Bu açıdan tasavvufî eğitimin temel hedefini, her yönüyle iç dünyasında huzuru sağlamış ve bunu yaşadığı sosyal çevreye yansıtabilecek yetenekte bireyler (kâmil insanlar) yetiştirmek olarak tespit edebiliriz (Arpaguş 2009, 221).Kara, tekkeler aracılığı ile tasavvufun görevlerini şöyle ifade eder:

Tekkeler vasıtasıyla tasavvuf, halka gerekli dini terbiyeyi veriyordu. Gayesi kalbi kibir, kin, haset, yalan, riya, dedikodu ve çeşitli bayağı hırslardan temizleyerek ona hayır, Hakk'a ve Hakk'ın kullarına hizmet iştiyakı, menfaatlerden arınma, merhamet ve adalet sevgisi, derece derece aşk halinde varlıklara hürmet duyguları doldurmaktır (Kara, Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler 1999, 225).

Tekkelerdeki bu eğitimin merkezinde, şeriate saygılı, sünnete bağlı, onun adabından herhangi bir şeyi ihlal etmeyen, dinin esaslarının ve ayrıntılarının onlardan öğrenildiği tarikat sahibi olan şeyhler yer alıyordu (Büyükbaş 2016, 101).

Öğrenme, bireyin bilişsel (bilgi), duyuşsal (duygu) ve psikomotor veya devinsel (beceri) alanlarına yönelik gerçekleştirilen eğitim faaliyetleri ile mümkündür. Bu üç öğrenme alanı birbirinden bağımsız alanlar olarak

algılanmamalıdır. Bu alanlardan birinin ihmal edilmesi öğrenmeyi de olumsuz etkileyecektir. Din, bir yönüyle iman (bilişsel), bir yönüyle duygu (duyuşsal) ve bir yönüyle de ameli (devinsel) bir yapıya sahiptir. Tasavvufî eğitim de, davranış değişikliği hedefleyen genel eğitimin bu alanlarına yönelik etkili bir yapıyı barındırır. Bunlardan duyuşsal alanla ilgili olarak semâ ve devran uygulamalarını zikredebiliriz. Semâ ve devran, dinin duygu eğitimi boyutunun tasavvuftaki karşılıklarından sadece birisidir.

Tasavvufî kurumlar olarak tarikatlarda yapılan eğitim yöntemlerini genel olarak beş başlık altında değerlendirmek mümkündür (H. K. Yılmaz 2006, 274-276).

1.1. Sözlü Eğitim

Genellikle tarikat şeyhlerinin topluma ve müridlerine yapmış olduğu sohbet ve irşadlarını kapsar. Halka yapılan konuşmaların içeriği genel anlamda dini hayat, ibadetler ve ahlaka dair konulardan oluşurken, salıklar için yapılan konuşmalar tasavvufun meseleleri ve seyr u sülûk'un inceliklerinden oluşur. Şeyhlerin toplum ve müridleri nazarındaki konumları ve sohbetlerin sade ve sıcak bir ortamda olması bu sohbetlerin etkililiğini arttıran en önemli unsurlardır.

Eğitim yöntemlerinden takrir metodu olarak isimlendirilebilecek bu tarz eğitim insanlık tarihi boyunca uygulanan en eski yöntemlerden birisidir. Bu yöntemde öğrenci bizzat öğretmeni ile karşı karşıya bir eğitimden geçer ve onun anlatımları yöntemin kaynağıdır. Bu yöntemde asıl hedef muhatabı bilgi sahibi kılmaktır (Sünbül 2014, 284). Ancak bu öğrenciye bilginin basit bir biçimde aktarılması değildir. Değişik yönlerden öğrencinin yeni fikirler yapılandırmasını sağlayarak bilgi sahibi kılan bir yöntemdir (Gödek 2013, 87). Bununla beraber öğreticinin bilginin kaynağı olması açısından öğrencinin bu yöntemde genel anlamda pasif bir konumda olduğu ifade edilir (Aydın 2013, 119). Yöntemin etkili kullanılması tesiri açısından önemlidir. Öğreticinin öğrenenler nazarındaki konumu, ses tonu, jest ve mimikleri, konuya olan hâkimiyeti, tutum ve davranışları ve öğrencilerin konuya veya öğreticiye olan ilgi ve bağlılıkları burada öğrenmeyi belirleyecek bazı etkili ve önemli hususlardandır (Aydın 2013, 125-131). Yaşam tarzı bilinen, toplum önündeki eğitimcinin/mürşidin sözlerinin fiilleriyle örtüştüğü görüldüğünden sözlerinin etkisi de artmaktadır. Bu nedenle mürşidin sadece sözleri ya da anlatımı değil onun sözsüz iletişimi dahi mürid için etkili bir unsur olabilmektedir.

1.2. Yazılı Eğitim

Sözlü eğitimde olduğu üzere yazılı eğitiminde öznesi tarikatın mürşidleridir. Onların manzum ve mensur olarak yazmış oldukları eserler bu eğitimin kaynağını oluşturur. Bu eserler daha çok mürşidin fikirlerini ve

kutsal kitap üzerindeki tefsirlerini içerir. Yazılı eğitim bu eserlerin o tarıkata bağlı tekkelerde müridlere okutulmasıyla yapılır. Bu eserlerin dışında yazılı eğitime örnek olabilecek bir tür olarak müridlerin çeşitli şahıs ya da makamlara yazmış oldukları mektuplar da gösterilebilir.¹Bu türden olarak Vakıatlar da ele alınabilir. Vakıatlar müridin sohbetlerinin yine müridin yanında öğrencileri tarafından kaleme alınması şeklinde elde edilen eserler olarak bilinir. Bu kayıtlarda sohbet esnasında müride sorulan sorular ve cevapları da bulunur (Konur 2009, 137).²

Kitaplar, bireyin zihin ve gönül ihtiyaçlarını en kestirme yoldan karşılayan araçlardır. Zihinsel faaliyetleri geliştiren, düşünme ve ifade etme becerilerine en önemli katkıyı sağlayan bir unsurdur (Aşılıoğlu 2008, 3). Öğreticinin olmadığı durumlarda görüş ve düşüncelerinin öğrenilebileceği kaynaktır (Kılıç ve Seven 2002, 42). Bireylerin sürekli elinin altında tutabileceği bir bilgi kaynağı olması nedeniyle anlatım yöntemine yöneltilen ezberlemeye yol açma tenkidini de ortadan kaldıracak yönü mevcuttur. Eğitimde hangi yöntem kullanılırsa kullanılsın beraberinde mutlaka yazılı kaynaklar bulunmaktadır. Bu durum öğrenciye öğrendiklerinin veya dinlediklerinin unutulmayacağı güvencesi vermektedir (Tosunoğlu 2001, 79). Bu da bilginin ezberlenilmesinden daha çok anlamaya imkân vermesi açısından önemlidir.

1.3. Gösterip Yaptırma Tekniği ile Eğitim

Bu eğitim türünün kapsamına çile (halvet), zikir ve Semâ türünden oluşan tarikat uygulamaları girer. Bu ayinlerde gaye, rûhî durgunluk ile gönlü ilâhî mesajlara açık hale getirerek müridin gelişimini sağlamaktır. Bu yöntemi, Hz. Peygamber (sav)'in eğitim-öğretim alanındaki rehberliğinin örnek alındığı bir metod olarak da değerlendirebiliriz (Tenik 2017, 15). Topluca yapılan bu ayinlerde, grup/cemaat psikolojisinin (Akyüz ve Çapçioğlu 2012, 507-538) etkisiyle etkinlik daha üst düzeyde hissedilir (Schimmel 2004, 255). Bu tür ayinlere ilahiler, çeşitli müzik aletleri eşlik ettiği gibi, sadece Kur'an tilavetiyle icra edilebilir. Müzik ve ritmin insan ruhundaki tesirleri bu eğitimin en önemli etkenidir (Şengül 2008, 11, Turabi 2005, Güvenç 1985, 7).

Günümüz eğitim anlayışında öğrencinin özne konumunda olduğu bu tarz yöntemlerle öğrenciyi aktif olarak eğitim-öğretim sürecine dahil etmek istenen bir durumdur. Öğrenme kuramları içerisinde “yakınsal gelişim alanı teorisi” (Hatunoğlu ve Hatunoğlu 2008, 91) olarak bilinen bireyin

¹İmam-ı Rabbani'nin (1034/1624) Mektubat'ı örnek olarak alınabilir. Bu gelenek peygamber efendimizin civar hükümdarlara yazmış oldukları İslam'a davet mektuplarının bir uzantısı olarak değerlendirilmektedir.

²Örnek olarak Şeyh Üftade'nin (988/1580) sohbetlerinin Aziz Mahmut Hüdayi tarafından yazılması.

etrafındakilerden, özellikle yetişkinlerden, öğrenmelerine dayalı anlayışın tasavvuf eğitiminde uzun süreden beri uygulanmakta olduğunu ifade edebiliriz.

Tasavvuf yolunu izleyen tarikatların bir kısmında ve özellikle Mevlevîlik ve Hâlvetîlikte öne çıkan eğitim yöntemlerinden olan semâ ve devran da uygulamalı tasavvuf eğitimi içerisinde yer alır. Araştırmamızın konusunu teşkil etmesi bakımından bu ritüelin din eğitimi açısından değerlendirilmesi alt başlık halinde müstakil olarak ele alınacaktır.

1.3.1. Semâ ve Devrân

Semâ kelime olarak, "*işitmek, dinlemek, kulak vermek*"(Mustafa 1992, 449, Mutçalı 1995, 406, Develioğlu 2011, 1090) anlamında Arapça kökenli bir kelime olup, "*kulağa hoş gelen ses ve mûsiki*" demektir(Sami 2006, 734). Mecazi olarak "*şarkı nağme, raks, vecd*" gibi manalara da gelir(Yazıcı 1972, 464). Yazıcı'nın belirttiğine göre bu kelime daha sonraları raks anlamını kazanmıştır. Bunu da mûsikinin tabii bir neticesi olarak ifade eder(Yazıcı 1972, 464, Yöndemli 1997, 464). Kemikli, mutasavvıflarca dinen tartışma konusu(Uludağ, İslam Açısından Musiki ve Sema 1999) olan müzik dinleme ile karıştırılmaması için semâ (Ankaravi 2001, 52-59) kelimesinin üretilip literatüre katıldığından bahseder(Kemikli 1997, 444-445). Mûsikinin tasavvuf alanında uygulanmasından itibaren Türk Tasavvuf literatüründe semâ, dinî mûsikî manasından daha çok, '*mûsiki eşliğinde icra edilen Mevlevî ayini*' olarak bilinir (Yazıcı 1972, 465-467, Kemikli 1997, 445, Develioğlu 2011, 1090). Sûfi için semâ sadece bir mûsikî değildir. Semâ onun için ruhun inkişaf ettiği manevi bir atmosferdir. Bu açıdan kâinatın işitilebilen tüm sesler bu inkişaf için bir sebep teşkil eder.³ Vecd için bestelenmiş sözler gerekmez. Varlık alemi sûfi için her an bir vecd hali sunabilir. Kâinat, ilahi tecellinin mekânsal formu olduğu gibi, onun için her ses ilahi tecellinin aksetmesidir.

Devrân ya da deveran⁴ kelime olarak dönmek demektir. Okunan Kur'an'ın ya da bir arada yapılan sohbetin manevi atmosferinden veya mûsikînin (Semâ) etkisiyle mutasavvıfların dönerek vecde dalmasına devran ismi verildiği gibi, bir dini ritüel niteliğinde olmak üzere, bazı tarikatlarda dervişlerin halka oluşturarak dönmek suretiyle icra ettikleri zikir şekli de devrandır. Mevlevîlikteki etvar-ı selase ve bayramlarda tebrik törenlerinde oluşturulan devr-i kebîr, semâhanelerde yapılan bu tarz zikir halkalarıdır. Halvetîlerde bu tür zikir halkalarına darb-ı esma adını verirler. Devran ile

³ Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin kuyumcu çekiş sesleri eşliğindeki semâ'nda olduğu gibi.

⁴ Bu kavram her iki şekilde de kaynaklarda kullanılmaktadır. Makale içerisinde kavramı "devran" şeklinde kullanmayı tercih ettik.

zikir, gizli (hafî zikir) ve oturarak (kuûdî zikir) zikir usulünü benimseyen tarikatların dışında hemen hemen bütün tarikatlarda görülen bir usuldür.

Müziğin insan hayatında yeri ile ilgili bilgilere insanlık tarihinin en eski belgelerinde rastlamak mümkündür(Şengül 2008, 7-52, Giray 2008, 8-40). Müzik, ilk dönemlerden bu yana toplumlarda kullanılan çok amaçlı bir araç olarak, insanın hayatında önemli bir konuma ve göreve sahiptir. Avlanma faaliyetlerinde, savaşa hazırlık ve savaş esnasında, dini ayinler ve kutlamalarda, hastalıkları iyileştirmede, davet (duyuru), birleştiricilik (politik, vb.) ve isyan gibi çeşitli gayelerde kullanılmıştır(Giray 2008, 8, İbni Haldun 1991, 423-437). Kalender, mûsikinin insan için öneminden bahsederek şöyle der:

Tabiat, tümüyle bir ahenk, bir düzen ve ritimdir. Tabiattaki bu armoni, kendiliğinden mûsikiyi meydana getirmiştir. O halde kısaca, tabiatta bir armoni ve buna dayanan bir mûsiki yaratılmış ve vardır. Çoğu zaman duyulanmak, dinlenmek, baskıya uğramış düşüncelerimizi boşaltabilmek için, tabiatta koşuyor, daha doğrusu kendimizi onun içine bırakıyoruz. Onu sadece gözlerimizle seyretmiyor, kulaklarımızla da dinliyoruz. Göz, kulak birleşimi olan bu algılar, ruhumuza ulaşıyor, yerine göre sonsuz bir evren içine dalarak kendimizi adeta kaybediyoruz. Tabiat bir bütündür. İnsan da onun bir parçası olduğuna göre, ondaki ahenk (armoni) insanda da vardır. Ruhi hayat, insan armonisinin en önemli elemanıdır. Bu eleman düzenli olduğu sürece, insan günlük yaşantısı içinde ahenkli, çevresine duyarlı ve başarılıdır (Kalender, Musiki ve İnsan 1997, 264).

Müziğin insan üzerindeki etkilerinden bahsederken, duymaya yönelik bu eylemin merkezi olan kulağın insan vücudunda gelişimini tamamlayan ilk duyu organı olduğunu ve insanın dengede kalması için denge merkezi görevini gördüğünü belirtmekte fayda vardır. Ayrıca kulağın çevre ile etkileşimde bulunması beyine enerji sağlamaktadır. Bu sebeple kulak beyne enerji sağlayan bir kaynaktır(Giray 2008, 6). Platon (M.Ö.428-347) müziği, “sesler aracılığı ile insan ruhuna erdemli bir şekilde giren mükemmel bir eğitici sanattır”(Platon 2006, 244) şeklinde tanımlar. Müzikten aynı zamanda dinleyenlerde duygulara yönelik bir etkileşim oluşturma özelliği de beklenmektedir (Şengül 2008, 9). Müzik, ruh hallerini ve duyguları rahatlatıcı ve canlandırıcı özelliktedir. Gerçek ruh halini yükseltip doruk noktasına getirebilir ya da onu silip giderebilir (Altınölçek 1998, 32, Sezer 2011, 1474-1477). Güzel bir sestən çıkan ezanın ya da okunan Kur’an’ın bireyin duygularına olan nüfuzunu bu ifade yeterince açıklamaktadır. Ayrıca Peygamber Efendimizin “Kur’an’ı seslerinizle süsleyiniz” (Ebu Davud t.y.,

vitr 20, Nesai t.y., iftitah 83) emri bu amaca yönelik olsa gerektir. Bu nedenle etkileme gücü olan müzikal bir eser, bireyin motivasyonunda ve davranışlarında değişiklik meydana getirebilmektedir (Çoban 2005, 30, Altınöğçek 1998, 33).

Son dönemlerde müzik ile bireyler üzerinde ruhsal veya fizyolojik tedaviler uygulayan tedavi merkezleri hızla yaygınlaşmaya başlamıştır.⁵“Müzik terapi” ya da “müzikle terapi” kavramı; “insan davranışında pozitif değişimler yaratarak kişisel yaşamın değerini arttıran benzersiz bir müzik uygulamasıdır ve sosyal/duygusal, bilişsel/öğrenme ve algısal/motor alanlarda gelişimi teşvik etmek için müziği bir araç olarak kullanan, sağlıkla birleşen bir sanattır.” (Şengül 2008, 15) şeklinde tanımlanmaktadır. Geçmişin bu alandaki birikimi ile günümüzün imkânlarının birlikteliği müziğin bireyin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alandaki kazanımlarını güçlendirebilir. Konunun gelişimine din eğitimi alanında çalışmalar yapan bilim insanlarının uzak kalmaması bu eğitimin ileri düzeye taşınması için gerekli bir husustur. Özellikle tasavvuf eğitiminde yüzyıllardır uygulana gelen bu sistemin tecrübelerinden istifade etme avantajı ile süratle yol almak mümkündür. Müsikinin birey üzerindeki -bazı soyut kavramları öğrenme üzerine olumlu etkileri de düşünüldüğünde (Göğüş 2008, 82)- bu etkileşiminden/araç konumundan din eğitimi ve öğretimi yapan her kurumun ya da faaliyetin yararlanması gerekmektedir.

Ritimel bir akustik ile belirli bir ölçü ve ayarda olan sesler; insanın duygusal dünyasında çok derin ve etkili tesirler yapar(Ak 2006, 134). Ritim halindeki seslerin insan üzerindeki bu etkileri göz önüne alındığında tasavvuf ehlinin –Mevlevîler ve Halvetîler açısından- nefis tezkiyesi ya da insan-ı kâmil eğitimindeki uygulamalarında kullana geldikleri semânın ne derece önem arz ettiği anlaşılacak bir husustur. Nitekim Pisagor’a göre; “ruhun bedenle olan ilişkisi, onun aslı özünü kirletir. Ruhun tek hedefi vardır; tam anlamıyla arınmak ve tanrısal katmana yücelmek. Bu yücelmede müzik önemli bir aracı durumundadır”(Şengül 2008, 29). Platon, devlet için en önemli amaçlardan birinin erdemli yurttaşlar yetiştirmek olduğunu ifade eder. Bu amacın da “Beden için idman, ruh için müzik” ile gerçekleştirilebileceğini ön görür. Yurttaşlara müzik eğitimi verilerek iyi bir insan olarak yetiştirilmesi Platon’a göre devletin amaçları içerisinde yer almaktadır. Platon sözsüz ve ritimsiz müziği eğitimsel açıdan yararlı bulmaz ona göre müzik söz, makam ve ritimden oluşmalı ki iyi vatandaş eğitimi yararlı olsun (Platon 2006, 237, Giray 2008, 14). Bu da bize mutasavvıfların semâ esnasında devran etmelerinin, ruhun tezkiyesi açısından elde edilecek faydayı sağlamaya yönelik olduğu fikrini düşündürmektedir. Antik yunanda

---

⁵Bu alanla ilgili Dünya Müzik Terapi Federasyonu kurulmuştur. Bk Şengül, “Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi”,16.

Ethos teorisinin önemli kısımlarından birisi olan müzik eğitimi; müziği, insanın ahlaki terbiyesinin önemli bir aracı olarak görmektedir (Apaydın ve Arslan 2015, 323). Pisagor, müziği; ahlak eğitiminin en güçlü araçlardan birisi olarak anlayışının temellerini oluşturmuş ve onun ilkelerini ampirik olarak belirlemiştir (Apaydın ve Arslan 2015, 329-330).

Müziğin aynı zamanda toplumsal karakteri yansıtan yönü de bulunmaktadır. Nitekim İbni Haldun müziğin toplumların kültürel gelişmişlikleri ile ilişkisini vurgulamış, sosyal yaşamdaki çözülmenin de ilk ifadesini sosyokültürel yaşamın bir göstergesi olarak müzikte bulduğuna işaret etmiştir (İbni Haldun 1991, 432-437). Müziğin, inanç ya da ideolojiyi ifade etmek ve buna dayalı bir kimliği kurmak suretiyle sağladığı sosyal bütünleşmeyi sürdürme özelliği de bulunmaktadır (Şahin 2008, 269-285). Nitekim farklı ideolojilerin ve inançların kendileriyle bütünleştikleri müziklerden bunu anlamak mümkündür.

Özetle mûsikî, kaynağını doğadan alan yalnızca bir mefkuûre değil, aynı zamanda mefkureye imkan sağlama niteliğini de taşıyan Allah'ın bir iyileştirme ve te'dib aracıdır (Kalender, Ruh Hastalıkları Tedavisinde Musiki 1990, 272) diyebiliriz.

Bu uygulamaların birey üzerindeki etkilerini görebilmek ve din eğitimi açısından katkılarını tespit edebilmek için, semâ'ın ya da devranın mutasavvıflar nazarında temsil ettiği manaları bilmek gerekir. Mutasavvıflar tarafından benimsenen semânın, salt bir müzikal unsur olarak görülmesi de doğru değildir. Onların semâdan anladıkları, "ruhsal sırlar, manevî gerçekler ve içten gelen yüce sesler"dir. Bu yönüyle de semânın bütünüyle şekilsel ve sınırlı bir yönü bulunmamaktadır (Uludağ, İslam Açısından Musiki ve Sema 1999, 231). Semâ, çilesini doldurmamış, sûfî olmayanların icra edeceği bir uygulama değildir. Semâ, nefsin arındırılmış, riyazatını tamamlamış sûfîlerin icra edebileceği bir uygulamadır (Kuşeyrî 2009, 361). Onların bu ritüeli yerine getirirken ki davranışları, semâ esnasında icra edilen mûsikîye eşlik eden aletler (Aydeniz 2009, 49) hatta giyimleri dahi birtakım manaları içerir (Çelebi 2006, 135-152, Özdüzen 2006, 164-169). Semâzenlerin başındaki külâh onun mezar taşını, giydiği siyah hırka mezarını, üzerindeki beyaz tennurede kefenini sembolize eder. Sûfî, öncelikle bu giyimi ile tamamen fiziki dünyayı terk etmeye her an hazır bir ruh hali içerisinde olduğundan maddi dünyaya yönelik hiçbir şey onun ilgi sahası içinde değildir. Bu sahip olunan maddî ve manevî form, nefsin tahakkümünden arınmakla kazanılabilecek bir haldir. Ney'in taksimi, İsrâfil'in surunu temsil eder. Ney taksimi sonunda dervişlerin ellerini yere vurarak ayağa kalkmaları kıyametteki dirilişi sembolize eder (Çelebi 2006, 144). Dervişin üzerindeki hırkayı çıkarması dünyayı terk etmesi veya mezarından çıkışı, yani yeniden dirilmeyi ifade ettiğinden sûfî, artık rûz-i mahşeredir. Sûfî, devrini Hakk'ın

huzurunda, sembolik bir ifadeyle bütün kâinat gibi O'nun etrafında icra etmektedir. Semâ esnasında icra edilen devr-i veledî⁶ ritüeli şeyhin rehberliğinde ebedi hayata yönelmeyi yani ölümden sonra dirilişi ifade eder. Üç devirden müteşekkil olan bu ritüelin ilk devri “İlme'l-yakîn”i, yani Hakkı ilimle bilmeyi sembolize eder. İkinci devir “ayne'l-yakîn” i, yani Hakkı görmeyi üçüncüsü ise “hakka'l-yakîn”i yani Hakk ile hemhâl olmayı sembolize eder (Yöndemli 1997, 14).

Bütün bu anlamlar sûfinin ruh halini maddî âlemden manevi âleme yönelteceği için, birey dinsel duygu eğitimine hazır durumdadır. Bu hazırbulunuşluk hali bireye kazandırılabilir dinî ve ahlakî davranışlar için ideal bir durumdur. Eğitimde kazanımlar için öncelikli olarak bireylerin o davranışla ilgili hazırbulunuşluk durumunda olmaları gözetilir. Bireylerden beklenen davranışlar için hem bilişsel olarak öğrenme yaşantılarına sahip, hem de psikolojik olarak o öğrenmeyi sağlamak için olgunlaşmış ve gerekli ortamın oluşturulmuş olması gereklidir (N. Yılmaz 2010, 47). Bu açıdan değerlendirdiğimizde hazırbulunuşluk hali, öğrenmenin en uygun olduğu zamanı belirtir.

1.4. Hâl ile Eğitim

Eğitim literatüründe rol model yöntemi olarak bilinen eğitim şeklidir. Gösteri veya dramatizasyon olarak adlandırdığımız yöntemlerle de kıyaslamak mümkündür. Ancak burada müşid rol gereği tutum ve davranışlarda bulunmaz bizzat yaşadıkları bu eğitimin konusunu oluşturur. Bu yönden bakıldığında hal ile eğitimini, tasavvufta müşidin yaşam şeklinin ve davranışlarının müridleri üzerinde oluşturduğu etki ile eğitim olarak tanımlayabiliriz. Bu durumda müşidin hali, tavırları, ahlâkî tutumları, nazarları müridin eğitim kaynağı haline dönüşür. O olması gerekenleri dikte ettirircesine sözlü ya da yazılı ifade etmekten ziyade kendi yaşantısıyla göstererek örnek olur. Bu, Peygamber Efendimizin ümmetine üsve-i hasene (Ahzâb 33/21) olmasının gereği olarak tasavvufta da müşidlerin onun varisleri olması nedeniyle devam ettirdikleri bir husustur. (Tenik 2017, 22)

Bir davranışın yapılabilirliğinin bizzat görülmesi bireyin o davranışı kazanmasında itici güç işlevini görecektir (Özbek 1995, 213-216). Teoride kalmamış, hayatın içerisinde varlık bulmuş davranışların eğitim ve öğretimi gerek öğretici açısından gerekse öğrenen açısından davranış değişikliğinde kolaylık sağlaması daha olasıdır.

⁶ Devr-i Veledî: Mukabele günü semâdan önce, önde şeyh, kıdem sırasına göre arkada dedeler onu takip eder şekilde, semahanedeki daire içinde, halka şeklinde üç defa gerçekleştirilen dolanma (devir)'ya, Sultan Veled Devri yani Devr-i Veledî adı verilir. Devr-i Veledî, Mevlânâ'nın babasının hacda yaptığı tavaftan mülhem alınmıştır. Devr-i Veledî metaforiktir. Önce, İsrâfil'in Sur'a üfürüşüyle insanların mahşere gidişi betimlenir. İkinci olarak, varlıkların bân (gizli) dan ortaya çıkışı, seyr anillah, seyr illallah ve seyr fillah dereceleri canlandırılır.

1.5. Bireysel Eğitim

Mürîdin -çile, halvet, erbain gibi farklı tarîkatlarda farklı adla adlandırılan fakat aynı yöntemi içeren- bireysel farklılıklarının göz önünde bulundurulduğu temel eğitimler bulunmaktadır. Bu bireysel eğitim, tasavvufteki eğitim sürecinde bireyin şahsına münhasır olarak devam ettirilmektedir.

Halvetiye tarîkatında mürîd kıbleye doğru diz çöker ve zihnini dünyaya ait her türlü şeyden uzaklaştırarak mürşidinin kendisine öğrettiği şekilde ve sırada ezkârını tamamlar. Bu usulde tarîkatın nefis tezkiyesi için oluşturduğu “esma-ı seb’a” esastır (İdiz 2011, 81, Serin 1984, 73, Haririzade t.y., 344). Her bir isim mürîdin ruhunda tecelli etmeden diğer isme geçilmez. Halveti Tarikatı’nın tasavvuf eğitiminin temelinde, halvet hayatına önem vermek, Esmâ-i Seb’a denilen yedi esma ile zikretmek ve rüya ve vakıalara göre seyr u sülûka yön vermek esastır. Kişi bulunduğu mertebenin virdiyle meşgul olurken eğer nefisini terbiye edebiliyorsa bu durum kişinin rüya âlemine tesir etmekte ve görülen rüyalar mürşide anlatılmaktadır. Anlatılan bu rüyalarda kişinin bulunmakta olduğu nefis mertebesini terbiye ettiğine dair bir işaret var ise o kişiye mürşidi tarafından bir üst makamın esması telkin olunmaktadır (İdiz 2011, 82-84, Serin 1984, 73-77).

Mevlevî olmaya karar veren kişi, öncelikle dergâha bu isteğini bildirmek durumundadır. Kabul edilen kimselerin neler ile karşı karşıya kalacakları açıkça izah edilir. Bu yolun zorluk durumunu ifade için bu giriş seremonisine “çile” adı verilmiştir. Çile (halvet) bin bir gün devam eden bir süreçtir. Bu süreçte salık tekkede kalmak zorundadır ve izinsiz orayı terk edemez. Çilenin mekânı genel anlamda tekke olsa da asıl başlangıç mekânı tekkenin matbahıdır. Matbah (mutfak) sembolik olarak dünyayı temsil eder. Sâlik, burada üç gün ön yoklamadan geçirilir. Onunla kimse konuşmaz, selam vermez, hal hatır sormaz. O da kimseyle iletişimde bulunmaz. Üç gün sonunda nefis tezkiyesinin başlangıcı sayılabilecek bu uygulamadan başarılı olan sâlik yola devam eder. Başarılı olmamışsa tekkenin kapısında çıkardığı ayakkabıları ters çevirmek suretiyle yol verilir (Çelebi 2006, 97). Bu üç günü aşan salık on sekiz gün geldiği elbise ile hizmetine devam eder. Bu süre sonunda ise Mevlevî elbisesiyle aba giydirilir. Bu süre içerisinde izinsiz çilehaneyi yani tekkeyi terk eden salık “çile kırgını” sayılır. Çilesini bozmasının cezası olarak çilesine en baştan başlamak zorunda kalır. Böyle biri semahaneye giremez (Muslu 2007, 80). Süreçte çilekeş, izin alarak gece tekkeye dönmek şartıyla gündüz işlerini görmek amacıyla dışarı çıkabilir. Çile esnasında ortalığı silip süpürmek, odun getirmek, çarşıdan alış-veriş yapmak, çamaşır yıkamak gibi günlük işleri yapmaktan başka mutlaka sema’ meşk eder, Mesnevî okur, kâbiliyeti varsa ney üflemek, kudüm vurmak, âyin okumak gibi mûsikî sanatı ile yahut hat, tezhîb, minyatür gibi diğer güzel

sanatlarla ilgilenir. Bu meşklere, çilesini doldurmuş, hücre sahibi olmuş “dede”ler nezâret eder (Çelebi 2006, 102, Gölpınarlı 2009, 390-395).

Her iki tarikatta da işin bidayetinden nihayetine kadar sürdürülen anlayış çerçevesinde öğrenenin merkeze alındığını ifade edebiliriz. Bireysel farklılıklara göre eğitimin yönlendirildiğini ve bu farklılıklara istinaden görevler verildiğini yukarıdaki uygulamalardan çıkarmak mümkündür.

Genel din eğitimine göre daha çok ruh eğitimini (H. K. Yılmaz 2006, 67)diğer bir ifadeyle de gönül eğitimini (Özköse, Tasavvuf ve Gönül Eğitimi 2012, 1-8)hedefleyen tasavvufun nihai hedefi, ahlâken olgunlaşmış bireylerdir. Dinî bilginin bu anlamda ihmal edilmesi söz konusu olamamakla birlikte amaç bilimsel ya da kitabi bilgiler edinmek değildir. Tarikatlarda eğitimin belli aşamalarını geçmiş müridler için düzenlenen zikir ve buna bağlı ayinler, bireyde ruhi inkişafı sağlamak amaçlı olarak icra edilir. Bu cümleden olmak üzere tarikatlarda gerçekleştirilen semâ ve devran konularının din eğitiminin manevi boyutu açısından önem taşıdığını ifade edebiliriz.

SONUÇ

Tarikatlar vasıtasıyla gerçekleştirilen tasavvufî eğitim, dinin bidayetinde olmasa da, yüzyıllardır İslam toplumunun gidişatında ve şekillenmesinde mühim roller üstlenmiş ve kurumsal uzantısı tarikatlar, kendi sistemleri içerisinde amaçlarına yönelik çeşitli eğitimsel faaliyetleri kendilerine has yöntemler ile gerçekleştirmişlerdir. Bu çalışmamıza esas teşkil eden semâ ve devran, yöntemlerden sadece birisidir. Çalışma içeriğinden de anlaşılacağı üzere mutasavvıfların eğitimsel metotlarının günümüz modern eğitiminin de hedefleri içerisinde yer alması dikkate değerdir. Tasavvuf eğitiminin çile, erbain, halvet gibi uygulamalarından bireysel, öğrenci merkezli, müridin “hal” inden faydalanılarak yönlendirilmesi açısından, yapılandırmacı ve uygulamaya yönelik olması gibi yaklaşımlar bu konuda sayılabilecek hususlardandır. Özellikle günümüzde yeniden inşa edilen “müzik terapi” adı altındaki mûsikî kaynaklı eğitim veya tedavi anlayışı -ruhsal ve fiziksel-, tasavvuf eğitiminin bazı kollarında asırlardan beri uygulanan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fıtratı gereği her birey seslerin ahenk ile akışından ve bu ritim ile devinimsel tepkilerden uzak kalmaz. Kâinatta ya da varlığın her alanında bunları gözlemlemek mümkünken insanın bu oluştan uzak olması ya da etkilenmemesi düşünülemez(Kolulkrık 1999, 25-27). Nitekim insanların eğitimi ve tedavisinde asırlardır kullanılagelen mûsikî ile terapi/tedavi uygulamaları bu gerçeğin en somut delili olarak karşımızda durmaktadır.

Dini duygunun canlı tutulması veya içselleştirilmesinde mûsikî'nin bu yapıcı etkisinden faydalanmak din eğitimcilerinin görmezlikten gelmemesi gereken bir husustur. Din eğitiminin renkli ve heyecan uyandıran bir vafsa dönüşmesinde de bu etkinliklerin şüphesiz faydası olacaktır. Din eğitiminin aynı zamanda bir ahlak/şahsiyet eğitimi (Çamdibi 2008) olduğu düşünüldüğünde mûsikîdeki makamların bireyin duygusal dünyası üzerindeki etkilerinden (Somakçı 2003, 134) faydalanılması düşünülmelidir. Tasavvufî eğitimin daha çok yetişkin eğitimini kapsadığı belirtilmişti. Bununla beraber belli ölçüler içerisinde örgün eğitimdeki çocuklarımız içinde bu eğitimin imkânlarından faydalanılabilir. Bu bağlamda:

1. Tasavvuf düşüncesinin ve tarikatların tarih boyunca toplum hayatının her alanında hizmet ürettiğinin anlaşılması için gerekli ders programının yapılması;
2. İmam Hatip okullarında müzik dersinin değerinin takdir edilmesi ve dersin uzmanlarınca (sesin terbiyesi için önemli) yerine getirilmesi;
3. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde –özellikle ilköğretim düzeyinde- ders konularıyla ilgili olarak çeşitli ilahiler ve ezgilerden yararlanılması;
4. Ortaöğretim düzeyinde Mevleviliğin semâ ritüelinin varlığın hareket düzeni ile bağlantılı olarak dikkate sunulması;
1. Konuların manzum anlatımına ağırlık verilmesi; bunun için şiir vb. edebi türlerden faydalanılması;(Hz. Peygamberin hayatı, Din ve Kültür, Ahlak öğrenme alanlarında öncelikle tercih edilebilir.)
2. Ders içeriklerinde (din kültürü ve ahlak bilgisi derslerinin tespit edilen belli konularında-özellikle din ve kültür öğrenme alanında-, imam hatip okullarındaki müzik derslerinde, edebiyat dersinde ilgili bölümler işlenirken) tasavvuf mûsikîsi dinletilerine yer verilmesi;
3. Ses bakımından yetenekli öğrenciler başta olmak üzere bütün öğrencilere, bu yeteneklerini geliştirme ve değerlendirme yönünde güzel Kur'an ve ezan okuma faaliyetlerinin yaptırılması;
4. Sure ve dua ezberlerinin özendirilmesi için öncelikle öğretmenin güzel bir ses ile okuması ya da güzel okuyan biri veya kayıttan okutma vasıtasıyla okutulması sağlanmalı;
5. Okulların musiki eğitimini içeren kurslar veya etkinlikler düzenlemeye teşvik edilmesi yararlı olacaktır.

Semâ ve devranın -tasavvufî anlayış içerisinde- kâinattaki varlık ile ilgisinin kurulması öğrencilerin tasavvufî eğitime ilgisini çekmede etkili olacaktır. Bu yönüyle birlikte tasavvuf ve tarikatların asırlar boyu birey yetiştirmede ve toplumsallaştırmada çok önemli vazifeler icra ettiği de anlatılması gereken hususlardandır. Yaygın din eğitiminin toplumun her köşesine nasıl ulaştırılabileceğinin çok çeşitli uygulamalarını-tasavvuf düşüncesinin şekillendirdiği- bu kurumsal yapılarda yüzyılları kapsayan

tecrübesini görmek ve bu bilgi birikiminden yararlanmak makul bir talep olsa gerektir.

KAYNAKÇA

Ak, A, Ş, (2006), Avrupa ve Türk İslam Medeniyetinde Müzikle Tedavi, Tarihi Gelişimi ve Uygulamalar, İstanbul, Ötüken Yayınları.

Akyürek, S, (2010), Din Öğretimi, Ankara, Nobel Yayınları.

Akyüz, N., ve Çapçioğlu, İ, (2012), «Dini Gruplar Sosyolojisi ve Yeni Dini Hareketler.» Din Sosyolojisi içinde, Ankara, yazar Grafiker, 507-538, Grafiker Yayınlar.

Altınölçek, H, (1998), Bir İletişim Aracı Olarak Müzik ve Müzikle Tedavi Yöntemleri, Doktora Tezi, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi.

Ankaravi, İ, (2001), Hadislerle Tasavvuf ve Mevlevi Erkanı, İstanbul, Darulhadis Yayınları.

Apaydın, A, İ, ve Arslan, F, (2015) «Antik Yunan Felsefesinde Ahlaki Eğitim Aracı Olarak “Müzik” .» Değerler Eğitimi Dergisi: 323.

Arpaguş, S, (2009), Mevlevilikte Manevi Eğitim, İstanbul, Vefa Yayınları.

Aşlıhoğlu, B, (2008), «Bilişsel Öğrenmeler İçin Eleştirel Okumanın Önemi ve Onu Eleştirme Yolları.» Dokuz Eylül Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 2008: 3.

Aydeniz, H, (2009), «Din-Sanat İlişkisi ve Bunun Somut Bir Yansıması Olarak Mevlevî Semâ Âyini.» Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2009: 49.

Aydın, M. Z, (2013), Din Öğretiminde Yöntemler, Ankara, Nobel Yayınları.

Barkan, Ö, L, (1942), «İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler.» Vakıflar Dergisi, 1942: 279-304.

Büyükbaş, (2016), Nazım. Tasavvufun Fıkhi Temelleri, Ankara, Gece Kitaplığı.

- Çamdibi, M.** (2008), Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi, İstanbul, Çamlıca Yayınları.
- Çelebi, A, H.** (2006), Mevlana ve Mevlevilik, İstanbul, Hece Yayınları.
- Çoban, A.** (2005), Müzikterapi, İstanbul Timaş Yayınları.
- Develioğlu, F.** (2011), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Ankara Aydın Kitabevi.
- Ebu Davud,** Muvatta. y.: y., t.y.
- Fragery, R.** (2009), «Tasavvuf Geleneğinde İrşad.» Manevi Rehberlik içinde, yazar Kaknüs Yay., 23-39, İstanbul, Kaknüs Yayınları.
- Gazzâli, İ.** İhyau Ulumi'd-Din, Çeviren Ahmet Serdarođlu. Cilt 3. İstanbul t.y.
- Giray, H, S.** (2008), Çađlar Boyu Müzikle Tedavi ve Uygulandığı Hastalıklar, Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi.
- Gödek, Y.** (2013), «Açıklama ve Modeller.» Öğrenme-Öğretme Yaklaşımları ve Uygulama Örnekleri içinde, yazar Gülay Ekici, 87. Ankara, Pegem Yayınları.
- Göğüş, G.** (2008), «Müziksel ve Matematiksel Öğrenme Başarısı Arasındaki İlişki.», Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Bursa 2008: 82.
- Gölpınarlı, A.** (2009), Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik, İstanbul, İnkılap Kitabevi.
- Gümüřhanevi, A, Z.** (2007), Ramuz El-Ehadis, Çeviren Abdülaziz Bekkine, İstanbul, Gonca Yayınları.
- Güvenç, R, O.** (1985)Türklerde ve Dünyada Müzikle Ruhi Tedavinin Tarihçesi ve Günümüzdeki Durumu, Doktora Tezi İstanbul Üniversitesi, 1985.
- Haririzade,** Tıbyan'ül Vesail, c.I, 344,. Cilt 1. y.: y., t.y.
- Hatunoğlu, B. Y. ve H.K. Aşkıym Hatunoğlu,** (2008), «Gelişim Özellikleri.» Eğitim Psikolojisi içinde, yazar Zuhul Cafođlu, Ankara: Grafiker Yayınları.

- İbn Haldun**, (1991) Mukaddime. Çeviren Zakir Kadiri. Cilt 2, İstanbul, MEB Yayınları.
- İdiz**, F, (2011), Ömer Fani Efendi ve Tasavvufa Dair Üç Eseri, İstanbul, İnsan Yayınları.
- Kalender**, R, (1997), «Musiki ve İnsan.» Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1997: 264.
- Kalender**, R, (1990), «Ruh Hastalıkları Tedavisinde Musiki.» Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1990: 272.
- Kara**, M, (1999), Din, Hayat, Sanat Açısından Tekkeler ve Zaviyeler, İstanbul, Dergah Yayınları.
- Kara**, M, (2008), «Tasavvuf.» İslam'a Giriş içinde, yazan DİB Yay., 168. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kaya**, A, (2014), «Anadolu'nun Türk ve İslâm Yurdu Haline Gelişinde Ahîlerin Rolü ve Önemi.» Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2014: 547-560.
- Kemikli**, B, (1997), «Türk Tasavvuf Edebiyatında Risale-i Devran ve Sema' Türü ve Gaybi'nin Konuya İlişkin Görüşleri.» Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Ankara 1997: 444-445.
- Kılıç**, A, ve Seven, S, (2002) Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi, Ankara: Anı Yayınları.
- Kolul kırık**, K, (1999), İbn-i Sina'da Müzik Düşüncesi, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, Erciyes Üniversitesi.
- Konur**, H, (2009), Tasavvuf Ahlakı ve İlâhi Ahlak ile İnsana Yolculuk, İstanbul, H Yayınları.
- Kuşeyri**, A, (2009), Kuşeyri Risalesi, Çeviren Dilaver Selvi, İstanbul, Semerkand Yayınları.
- Mevlana**, (1998), Mesnevi, Çeviren Veled İzbudak, İstanbul.
- Muslu**, R, (2007), Anadolu'da Tasavvuf Yolları, İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Mustafa**, İ, (1992) Mu'cem'ul Vasit, İstanbul, Çağrı Yayınları.

Mutçalı, S. (1995), Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul, Dağarcık Yayınları.

Nesai, Sünen. y.: y., t.y.

Öngören, R. (2011), «Tasavvuf.» Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde, yazar TDV Yay., 119, İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.

Özbek, A. (1995), Bir Eğitimci Olarak Hz. Muhammed, İstanbul, Esra Yayınları.

Özdüzen, H. (2006), Aşk Yolcusu, İstanbul Ötüken Yayınları.

Özköse, K. (2003), «Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında Tasavvufi Zümre ve Akımların Rolü.» Cumhuriyet Üniv. İlahiyat Fak. Dergisi, 2003: 249-279.

—. (2012), Tasavvuf ve Gönül Eğitimi, Ankara, Nasihat Yayınları.

—. yenedunyadergisi. 3 ocak 2014.

<http://www.yenedunyadergisi.com/yazi.php?id=833>.

Platon, (2006), Devlet, Çeviren Cenk Saraçoğlu ve Veysel Atayman, İstanbul, Bordo-Siyah Yayınları.

Sami, Ş. (2006), Kamus-i Türki, İstanbul Çağrı Yayınları.

Schimmel, A. (2004) İslam'ın Mistik Boyutları, İstanbul, Kabalıcı Yayınları.

Serin, R. (1984), Halvetilik ve Halvetiler, İstanbul, Petek Yayınları.

Sezer, F. (2011), «Öfke ve Psikolojik Belirtiler Üzerine Müziğin Etkisi.» Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, 2011: 1474-1477.

Somakçı, P. (2003), «Türklerde Müzikle Tedavi.» Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2003: 134.

Sünbül, A, M. (2014), Öğretim İlke ve Yöntemleri, Konya Eğitim Yayınları.

Şahin, İ. (2008), «Dinî Hayatın Ritmi: Ritüel ve Müzik.» Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2008: 269-285.

Şengül, E. (2008), Kültür Tarihi İçinde Müzikle Tedavi ve Edirne Sultan II. Bayezid Darüşşifası, Yüksek Lisans Tezi, Edirne, Trakya Üniversitesi.

Tenik, A. (2017), «Tasavvuf İlminde Hz. Peygamberin Rolü.» *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, 2017: 11-32.

Tosunoğlu, M. (2001), Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi, Ankara, Anıttepe Yayınları.

- Turabi, A, H,** (2005), Gevrekzade Hafız Hasan Efendi ve Musiki Risalesi, İstanbul, Rağbet Yayınları.
- Uludağ, S,** (1997) «Hicab.» Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi içinde, yazar Türkiye Diyanet Vakfı, 431. ankar, TDV.
- . (1999), İslam Açısından Musiki ve Sema, İstanbul, Marifet Yayınları.
- Yazıcı, T,** (1972), «Semâ maddesi.» Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi içinde, yazar Milli Eğitim Bakanlığı, Ankar, 464. MEB Yayınları.
- Yılmaz, H, K,** (2006), Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar, İstanbul, Ensar Neşriyat.
- Yılmaz, N,** (2010), «Eğitimin Psikolojik Temelleri.» Eğitim Bilimine Giriş içinde, yazar Zuhâl Cafođlu, 47, Ankar, Grafiker Yayınları.
- Yöndemli, F,** (1997), Mevlevilikte Sema Eğitimi, Ankar, Atatürk Kültür Merkezi.